

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.355.01:316.6

КОНФЛІКТИ В ЗОНІ АТО: ЗМІСТ І МЕТОДИКА ВИМІРУ

Рущенко Ігор Петрович – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології і політології Національного технічного університету «ХПІ»

Стаття ґрунтується на даних емпіричного дослідження, яке проходило у два етапи і включало масове опитування жителів міських агломерацій в зоні АТО. Мета дослідження – оцінка інтенсивності низки соціальних конфліктів, які мають місце в громадах на сході України. Конфлікти вимірювалися за трьома показниками: реальність існування, частота прояву, небезпечність з точки зору респондентів. В процесі обробки емпіричних даних розраховувався інтегральний індекс інтенсивності прояву кожного конфлікту (діапазон коливання – від 0 до 10). За результатами опитування 2015 р. найбільший індекс отримав конфлікт поміж патріотами України і прихильниками Росії («ДНР», «ЛНР») – 7,4, далі – конфлікт поміж населенням і місцевою владою (4,94), конфлікт поміж населенням та правоохоронними органами (4,87), конфлікт поміж армією та місцевим населенням (4,84). Повторне опитування 2016 р., яке базувалося на попередній методиці, продемонструвало деяке падіння інтенсивності усіх видів конфліктів, що засвідчує певну стабілізацію соціально-політичної ситуації. Автор статті заперечує припущення, що основний конфлікт на сході України має етнічний або соціально-економічний характер. Висувається гіпотеза, що в основі конфлікту лежить «міжцивілізаційний розлом», який виражається у поділі людей за системами цінностей на різні культурні типи.

Ключові терміни: соціальний конфлікт, зона АТО, гібридна війна, цивілізація, «міжцивілізаційний розлом».

Статья основана на данных эмпирического исследования, которое проходило в два этапа и включало массовый опрос жителей городских агломераций в зоне АТО. Цель исследования – оценка интенсивности ряда социальных конфликтов, которые наблюдаются в громадах на востоке Украины. Конфликты измерялись по трем показателям: реальность существования, частота проявления, опасность с точки зрения респондентов. В процессе обработки эмпирических данных рассчитывался интегральный индекс интенсивности проявления каждого конфликта (диапазон варьирования – от 0 до 10). По результатам опроса 2015 г. наибольший индекс получил конфликт между патриотами Украины и сторонниками России («ДНР», «ЛНР»), далее – конфликт между населением и местной властью (4,87), конфликт между армией и местными жителями (4,84). Повторный опрос в 2016 г., базировавшийся на предыдущей методике, демонстрирует некоторое падение интенсивности всех конфликтов, что свидетельствует в пользу стабилизации социально-политической ситуации. Автор статьи не разделяет допущение, что основной конфликт на востоке Украины имеет этническую или социально-экономическую природу. Выдвинута гипотеза, что в основании конфликта лежит «межцивилизационный разлом», который выражается в разделении людей в зависимости от систем ценностей на различные культурные типы.

Ключевые слова: социальный конфликт, зона АТО, гибридная война, цивилизация, «межцивилизационный разлом».

The article is based on the empirical data derived from the public opinion poll conducted among the residents of the ATO zone and carried out during two stages. The research objective was to assess intensity of a number of social conflicts that take place among communities in the East of Ukraine. Conflicts were measured according to three indicators: reality of existence, frequency of occurrence, and danger from respondents' point of view. During data analysis integral index of conflicts' intensity was measured (taking into account fluctuation range from 0 until 10). According to poll's results in 2015, the biggest index was attributed to the conflict between Ukraine's patriots and Russia's supporters (DNR,

LNR) that corresponded to 7,4. Furthermore, the conflict between local population and regional administration corresponded to 4,94; the conflict between local population and law enforcement officials corresponded to 4,87, and the conflict between army and local population corresponded to 4,84. The second research based on the same methodology and carried out in 2016 revealed a certain decrease in all conflicts that demonstrates stabilization of political and economic situation in the region. The author refutes the hypothesis that socio-economic or ethnic factors were the main drivers of the conflict in the east of Ukraine. Instead it is argued that the “clash of civilizations” could be considered one of the main reasons of conflict’s emergence.

Keywords: social conflict, ATO zone, hybrid warfare, civilization, «clash of civilizations».

Проблематика соціальних конфліктів є наскрізною з моменту виникнення соціології. Конфліктологічний напрям в соціології бере свій початок від Т. Гоббса і К. Маркса, на зламі XIX і XX ст. тема соціальних конфліктів була підхоплена Л. Гумпловичем та Г. Зіммелем, у подальшому розвинута К. Боулдінгом, Дж. Бертоном, Л. Козером, Р. Дарендорфом. В сучасній українській соціології тема соціальних конфліктів знайшла певне відображення в роботах А. Ручки, В. Танчера, І. Бекешкіної, Л. Герасіної й інших дослідників. Проте, соціологія конфлікту як окрема галузь соціології, на нашу думку, в Україні залишається недостатньо представленою та розробленою на рівні ґрунтовних монографічних досліджень. Основний дискурс ведеться у контексті конфліктології, що отримала статус самостійної міждисциплінарної галуззі знань. Конфліктологія потрапила у навчальні програми вищих навчальних закладів, і це спонукало українських дослідників до написання значної кількості відповідних підручників та методичних посібників [1 – 5]. *Мета статті* – ознайомити наукову спільноту з результатами емпіричних досліджень, що здійснені протягом 2014-2016 рр. в зоні проведення антитерористичної операції, і запропонувати теоретичне пояснення найбільш інтенсивного соціального конфлікту на сході України.

Соціальні конфлікти як прояв різноспрямованих інтересів, цінностей та цілей реальних і уявних соціальних груп є невід’ємною частиною кожного суспільства. Наявність конфліктів у павутинні соціальних зв’язків і відносин можна, навіть, вважати соціальним законом, бо практично неможливо емпірично довести зворотну тезу (безконфліктне існування суспільств). Проте кожне окреме суспільство і більш локальні соціуми характеризуються власними і не схожими системами конфліктів. Україна до 2014 р. відносилася до країн, де не спостерігалось насильницьких конфліктів великої інтенсивності. На думку І. Семиволоса, «єдиним груповим конфліктом, який за розмахом і наслідками можна було б віднести до насильницького, був конфлікт навколо Азізлеру у м. Бахчисарай у 2006 р. [6, с.7]. Гібридна війна, яку 2014 р. розв’язала Російська Федерація проти України, змінила ситуацію. Агресор на першому етапі використав тактику керованого хаосу, що передбачала руйнування соціального порядку, використання «м’якої сили», активізацію «п’ятої колони», максимальне загострення соціальних конфліктів на театрі воєнних дій, як шлях до захоплення АРК Крим і восьми областей на сході та півдні України [7]. Так звана «руська весна» супроводжувалася вибухом відкритих соціальних конфліктів насильницького характеру, в структурі яких можна з певною вірогідністю виділити суто штучні, сконструйовані, ситуативні і більш фундаментальні конфлікти, які з латентних і «сплячих» перетворилися на «видимі» та «гарячі».

Таблиця 1.

Розподіл опитаних за міськими агломераціями

Луганська обл.				Донецька обл.			
Старо-більськ	Северо-донецьк	Лисичанськ	Рубіжне. Кременна	Маріуполь	Сло-в’янськ	Краматор. Констант. Артемів. Дружківка.	Червоноар-мійськ. Димитрів.
135	146	118	123	179	159	160	180
522				678			

В цій ситуації Українська Миротворча Школа (УМШ), яку утворила коаліція громадських організацій, поставила на меті пошук стратегій трансформації та превенції конфліктів, передусім, у прикордонних областях, в зоні антитерористичної операції (АТО). В межах діяльності УМШ було передбачено дві хвилі опитувань населення підконтрольних територій Луганської і Донецької областей. Перший етап дослідження припав на кінець 2014 – початок 2015 р., другий – відбувся через рік. Вибірка планувалася як двоступенева стратифікована, де генеральною сукупністю було визначено чисельність міського населення, а добір респондентів здійснювався за ознаками гендеру та віку. Всього опитано – 1200

осіб у восьми міських агломераціях (табл. 1), у т.ч. жінок – 53,7% (644 особи), чоловіків – 46,3% (556 осіб); зафіксовано близько 500 відмов від інтерв'ю. Більш детальна характеристика вибіркової сукупності, техніки опитування наведено нами у книзі, що видана за результатами низки досліджень УМШ [8].

Методикою дослідження було передбачено тривимірну оцінку актуальних конфліктів, що мають місце у громадах Донецької та Луганської областей за ознаками реальності існування конфлікту, частоти його проявів та небезпечності з точки зору респондентів. Для здійснення процедури вимірювання використано три рангові чотирибальні шкали:

- *Шкала реальності існування* конфлікту з позиціями «Так», «Скоріше так», «Скоріше ні», «Однозначно ні» з числовими доповненнями: 3, 2, 1, 0 для розрахунку відповідного індексу;
- *Шкала частоти проявів* конфлікту з позиціями «Постійно, практично щоденно», «Доволі часто», «Іноді спалахує», «Дуже рідко» з числовими доповненнями: 4, 3, 2, 1 для розрахунку відповідного індексу;
- *Шкала небезпечності* конфлікту з позиціями «Так, дуже небезпечний», «В цілому небезпечний», «Скоріше не загрозливий», «Не загрозливий» з числовими доповненнями: 3, 2, 1, 0 для розрахунку відповідного індексу.

Об'єктом оцінки було обрано 7 різновидів конфлікту поміж різними соціальними групами. У таблиці 2 відображено індекси інтенсивності конфліктів, що розраховувалися за формулою:

$$I \text{ інтенсивності} = I \text{ реальності} + I \text{ частоти} + I \text{ небезпечності}$$

Діапазон коливання *I* інтенсивності: від 0 до 10.

Будемо вважати наступне:

Індекси до 4 – конфлікти малої інтенсивності.

Від 4 до 6 – середньої інтенсивності.

Від 7 до 10 – високої інтенсивності.

Таблиця 2.

Індекси інтенсивності конфліктних проявів за даними першої і другої хвили опитувань

Соціальні конфлікти в зоні АТО	2015 р.	2016 р.
Поміж патріотами України і прибічниками Росії («ДНР», «ЛНР»)	7,402	5,319
Поміж населенням і місцевою владою	4,937	3,783
Поміж населенням і правоохоронними органами (міліція, прокуратура, суди)	4,87	3,114
Поміж військовими і місцевим населенням	4,844	3,781
Конфлікти всередині сімей, поміж родичами з політичних питань	4,791	3,821
Поміж основною масою населення і місцевими «олігархами», володарями великих підприємств та бізнесів	4,186	2,714
Поміж постійними мешканцями і вимушеними переселенцями	3,427	2,177

За обраною методикою, на початку 2015 р. до конфліктів високої інтенсивності можна було віднести лише конфлікт поміж патріотами України та прихильниками Росії («ДНР», «ЛНР»). Цей конфлікт значно випереджав інші за кожною з трьох шкал виміру. Біля 85% опитаних вважали цей конфлікт реальним, майже половина – вказує на його небезпеку; 36,1% вважає, що він проявляється практично щоденно, а 33,5% – «доволі часто» (більш докладно інформація подана у таблицях 3-5).

Більшість обраних для соціологічного виміру конфліктів входять до кластеру конфліктів середньої інтенсивності з тяжінням до низького рівня. На другій позиції після вельми зрозумілого та прогнозованого конфлікту цінностей та світоглядів став конфлікт громади з місцевими органами влади. Існує високий рівень неблагополуччя в зоні АТО з органами влади, їх авторитетом і спроможністю діяти. Очевидно, старі органи є напівзруйнованими, а нові не вибудовано. Конфлікт громадян з представниками силових структур за інтенсивністю хоча і не є лідером, але, очевидно, існує та практично дорівнює показнику конфлікту з правоохоронцями. І це – на тлі відносно високої довіри до армії, яку було зафіксовано у дослідженнях 2015 і 2016 рр. Очевидно, присутність поруч озброєних людей, які не завжди дотримуються військових статутів та законності, є реальною проблемою. Щоправда, він, як правило, не є системним, а складається з окремих епізодів або не дружніх зіткнень. Про це, зокрема, свідчить те, що лише 3,7% опитаних вважають – такий конфлікт є постійним та проявляється майже щоденно. Нарешті, конфлікт поміж місцевими та переселенцями можна визначити як конфлікт малої інтенсивності. І це не може радувати, бо є свідченням певної толерантності у суспільстві та соціальної солідарності.

Таблиця 3.

Конфлікт між патріотами України та прибічниками Росії («ДНР», «ЛНР») Цей конфлікт існує реально? (в %)

Позиції шкали	2015 р.	2016 р.
Певно «Так»	51,8	31,8
Скоріше «Так»	33,2	43,4
Скоріше «Ні»	10,7	13,5
Певно «Ні»	4,3	11,2

Таблиця 4.

Конфлікт між патріотами України та прибічниками Росії («ДНР», «ЛНР») Як часто він проявляється? (в %)

Позиції шкали	2015 р.	2016 р.
Постійно	36,1	16,7
Доволі часто	33,5	39,8
Іноді виникає	19,6	30,5
Дуже рідко	10,7	12,9

Таблиця 5.

Конфлікт між патріотами України та прибічниками Росії («ДНР», «ЛНР») Чи вважаєте Ви цей конфлікт небезпечним? (в %)

Позиції шкали	2015 р.	2016 р.
Так, дуже небезпечний	41,5	23,5
В цілому небезпечний	37,7	40,1
Скоріше не небезпечний	13,0	25,3
Не небезпечний	7,8	11,0

Що змінилося за рік у зоні АТО? В порівняльній таблиці 2 ми бачимо цікаву тенденцію: пониження індексів інтенсивності усіх без винятку конфліктів. 2015 р. ми констатували, що один конфлікт потрапляє у кластер «високої інтенсивності», мова йшла про конфлікт поміж патріотами України і проросійськими елементами. Цей конфлікт можна вважати «основним» для сходу України. На сьогодні він також очолює список, проте його інтенсивність помітно впала. Дані свідчать про певне «охолодження» ситуації після гострої фази протистояння, передусім, по лінії «патріоти – сепаратисти». Це є обнадійливим сигналом, відбувається «розвантаження» громадської думки, соціум поступово повертається до «норми». Основний конфлікт, очевидно, залишився по суті, але відкритих зіткнень вже немає, і він набуває латентної форми. Можна висловити думку, що його наслідки будуть тягтися роками, можливо десятиліттями, доки не зійдуть зі сцени учасники подій 2014 р., але інтенсивність проявів, сподіваємося, буде зменшуватися з року у рік. Проте, чи був розкол донбаської спільноти реалізацією штучного сценарію кремлівських політтехнологів, чи він має якийсь фатальний підмурівок?

Теоретико-соціологічна інтерпретація найбільш інтенсивного конфлікту не є простим завданням. На перший погляд, по одну сторону «барикади» гуртуються патріоти України, а по іншу – колабораціоністи, тобто ті, хто ладен підтримати агресора. Основний конфлікт зони АТО має нібито природне пояснення, як складова військового конфлікту між сусідніми державами, до якого за сценарієм військового протистояння втягується (навіть поверх волі тих чи інших індивідів) населення прикордонних областей, яке ще за мирного часу мало різні зовнішньополітичні орієнтації. Проте залишається відкритим головне питання: що є основою особистого вибору? За якими внутрішніми причинами поділилися люди на Сході та Півдні на «бандерівців» та «сепарів»?

Проведенні емпіричні дослідження переконують в тому, що ми стикаємося з доволі не звичним для України поділом людей на протилежні та фактично не примиримі групи: «наші» і «чужі». Припускаємо, що подібне розмежування і раніше існувало у латентному стані, а на весні 2014 р. його актуалізувала війна. Це не є соціальний (в значенні нерівності і класового поділу) конфлікт, не зіткнення етносів і не протистояння «отців і дітей». Хоча з іншого боку, основний конфлікт певним чином сполучається із зазначеними соціальними структурами. Покажемо це на соціальній статистиці, отриманій через проведення опитувань. В таблиці 6 наведено порівняльні дані відповідей етнічних українців і етнічних руських. Ми пересвідчуємося в тому, що і перша і друга спільноти демонструють принципово подібний розподіл відповідей, хоча простежуються

очевидне збільшення тяжіння до Росії з боку руських. Іншими словами: тотального етнічного протистояння немає (відсутня ворожа етнічна мобілізація і гуртування довкола однієї спільної думки), проте кореляція етнічності з основним протиріччям також простежується.

Таблиця 6.

Думки етнічних українців та етнічних руських щодо бажаного пріоритету зовнішньої політики України (у %)

Основні зовнішньополітичні вектори	Українці	Руські
Євроінтеграція	36,9	23,6
Рівне віддалення і від Росії, і від Європи	24,2	20,6
Зближення з Росією	8,4	28,3
Важко відповісти	30,0	27,6

Продовжимо аналіз у площині ідентичностей. В таблиці 7 наведено індекси ідентичностей, що демонструють різні соціальні групи: етнічні, вікові, соціально-економічні. Індекси ідентичності розраховувалися на основі чотирьохбальної шкали виміру з числовими доповненнями 3, 2, 1, 0; отже, діапазон варіювання – від 0 до 3 у порядку збільшення прояву ідентичності. Відносно етнічних груп, то картина фактично повторює ситуацію з питанням щодо зовнішньополітичної орієнтації. Найбільший розрив – стосовно українського патріотизму. Тільки за двома уявними об'єктами самоідентифікації є трохи вищими ідентичності групи «руські»: мова іде про інше громадянство та ностальгічний зв'язок з СРСР.

Молодь порівняно з людьми пенсійного віку у більшій пропорції є патріотами України та прихильниками Європи, а старше покоління демонструє переважно регіональну ідентичність.

Показовим результатом є те, що «бідні» у значно більшій мірі орієнтовані на СРСР і не демонструють той рівень патріотизму, що є у «заможних». На разі вибірка анкет робилася за шкалою матеріального стану родини, враховувалися полярні позиції. Ральф Дарендорф мав цікаві спостереження щодо ролі соціальних низів і декласованих елементів у соціальних конфліктах. В цілому диспозиція цих прошарків, на думку відомого соціолога, не є активно-конфліктною, маргінали нібито «поза суспільством». Він пише: «Визначальним фактом існування декласованих елементів і хронічних безробітних є їх не зацікавленість у суспільстві. Якщо серйозно замислитися, то й суспільство їх не потребує» [9, с. 130]. Але у 2014 р. саме ці прошарки відіграли помітну роль у подіях на Сході, їх «помітили» в Москві і використали для розхитування ситуації та повалення законної влади. Раптово спрацював «соціальний ліфт», і «зайві» перетворилися на суб'єктів історії. Спостерігачі у Луганську та Донецьку, навіть, порівнювали побачену сюрреалістичну картину на вулицях і майданах міст з «Котлованом» Платонова. Очевидно, мав рацію К.Маркс, стверджуючи, що пролетарі не мають батьківщини. Для збіднілого українського суспільства це є небезпечним станом, хоча історична перспектива суспільства переважно пов'язана з більш соціально-активною і молодшою частиною соціуму. Проте не зіткнення «низів» та «верхів» визначає основний конфлікт на сході країни.

Таблиця 7.

Індексів ідентичності за різними групами опитаних

В якій мірі Ви себе відчуваєте...	Етнічність		Вік		Матеріальний стан	
	українці	руські	16-29 р.	60 і більше	«заможні»	«бідні»
Громадянином України	2,483	1,939	2,463	2,407	2,711	1,909
Громадянином іншої країни	0,202	0,310	0,265	0,173	0,259	0,303
Патріотом України	1,817	1,051	1,921	1,582	2,109	0,972
Мешканцем регіону	2,276	2,192	1,391	1,515	2,3	2,065
Патріотом регіону	1,808	1,724	1,145	1,255	1,957	1,587
Патріотом міста	1,707	1,648	1,545	1,788	1,818	1,578
Європейцем	0,750	0,569	1,12	0,494	0,925	0,361
Громадянином СРСР	0,343	0,637	0,158	0,756	0,144	0,581

Основний конфлікт у термінах соціальної структури виглядає наступним чином: найбільший відсоток патріотів України та прихильників європейського вибору спостерігається у групі молодих етнічних українців, що твердо стоять на ногах в матеріальному відношенні, а найменший – відповідно у етнічних росіян пенсійного віку, що мають незадовільне матеріальне становище. Проте ця соціальна картина є умовною і

схематичною, бо чіткого розподілу на групи, які утворюють основне протиріччя, соціальна структура у знайомому нам вимірі не дає. Можна припустити, що існує фактор, який виходить за межі емпіричного дослідження і набору звичних соціальних показників. Цей фактор «Х» нагадує історію з відкриттям рентгенівського випромінювання, що до часу «вислизало» від спостерігачів. Ми розглядаємо, як вірогідне припущення, гіпотезу щодо цивілізаційної природи конфлікту. Згідно цивілізаційної парадигми, внаслідок війни схід України перетворився на територією «міжцивілізаційного розлому» (за термінологією С.Хантінгтона), який власне має проходити не по землі, а по душах громадян України.

Цивілізаційний наратив останнім часом активно розвивався не тільки в США, але і в Росії, де місцеві так звані «євразійці» і «імперці» спільно розвивали думку про окрему «російську» цивілізацію [10]. Геополітичний аспект цієї ідеологічної роботи полягає в тому, аби легітимізувати претензії росіян на території колишньої Російської Імперії або, на крайній випадок, – СРСР. Пригадаємо, що Революція Гідності розпочиналася під гаслами євроінтеграції, отже, цивілізаційна проблематика, дійсно, перетворюється на наріжний камінь розуміння процесів в сучасній Україні. Наш погляд полягає в тому, що військова агресія Росії прискорила історичні події і вивела з латентного стану на поверхню питання щодо цивілізаційної приналежності населення не тільки Сходу і Півдня, але і всієї України. Питання ідентичності для багатьох мешканців Луганщини і Донеччини перетворилося на болочий особистий вибір: куди тікати від війни – до Росії, чи до України? І це можна вважати формою цивілізаційного вибору, що відбувався свідомо чи ні на межі «міжцивілізаційного розлому».

С. Хантінгтон в останнє десятиліття ХХ ст. пророкував зіткнення цивілізацій у ХХІ ст. [11], що ми вже наочно спостерігаємо, і в цьому пункті він дав доволі точний та песимістичний прогноз. Стосовно України, як і взагалі у розумінні природи цивілізацій, американський вчений, очевидно, помилявся. Він вважав, що контури цивілізацій визначає домінування на певних територіях тих чи інших релігій. Отже, лінія розлому, згідно міркуванням Хантінгтона, мусила б проходити в Україні по межі ареалів розселення православних і греко-католиків. Сучасна історія доводить, всесвітньо відомий політолог зовсім не розумів специфіки України, і на нашому прикладі можна обгрунтовано критикувати релігійний маркер цивілізації. Війна розкрила «таємницю» реального проходження кордону між московсько-ординською («євразійська», «російська», «православна» в термінах росіян) і східно-європейською цивілізацією, яку, зокрема, уособлює Україна і українських народ.

З соціологічної точки зору це означає, що існує більш широка спільнота (культурно-історичний тип), ніж етнос або політична нація. І це не є відкриттям, з цієї тези, власне, починали свою теорію адепти цивілізаційного підходу [12]. Цивілізації є вищою соціальною одиницею. Вони не збігаються поміж собою у культурному і архетипічному вимірах народів та племен. Діалог поміж цивілізаціями можливий, але він є набагато більш складним, ніж узгодження інтересів, наприклад, роботодавців і найманих працівників, де присутні лише економічні інтереси. Стосовно конфлікту, який ми розглядаємо, прірва полягає в архетипах колективного несвідомого, символіко-міфологічній від'ємності, металній несумісності, різниці світоглядних та ідеологічних настанов двох соціальних світів, які історично уособлювали Київ і Москва; отже, маємо конфлікт цінностей. Протиріччя набуває прикмет статичного конфлікту з від'ємною сумою (усі є у програші). Статичний конфлікт може зберігатися сотні років, бо відсутня природна динаміка, а штучне вирішення питання шляхом геноциду чи етноциду ворожої спільноти не іде на користь агресору.

Якщо гіпотеза є справедливою, то це автоматично створює новий виклик для української соціології, яка до сих пір абсолютно ігнорувала (не помічала) факт цивілізаційних розбіжностей, точніше, в наших дослідженнях ми увесь час натикалися на ознаки цивілізаційного розлому, але надавали цьому факту іншу, більш поверхову інтерпретацію. Наприклад, багато політиків і громадських діячів впевнені, що пропаганда робить колективну свідомість ворожою по обидва боки фронту, і завдяки російським ЗМІ Путін перетворився на східного деспота. Але в рамках цивілізаційної парадигми усе виглядає інакше: Путін, його образ царя, є релевантним менталітету східної цивілізації, і 85% особистої підтримки – не «намальовані» державними соціологічними службами відсотки, а реальний персональний рейтинг «нашої людини». Так само, політичний програш Януковича був запрограмований фактом не відповідності габітусу місцевого царька, що копіював східного деспота, культурному тренду більшості населення України.

Специфіка двох сусідніх цивілізацій полягає в тому, що в рамках московсько-ординської цивілізації з давних давен існувала і продовжує існувати невелика частка (10-15 процентів від загалу) населення з європейськими настановами та відповідними культурними і освітніми ознаками. В столицях імперії ця частка традиційно була більш вагомою. Кремлівські еліти час від часу віддавали пріоритет зближенню з Європою, навіть, демонстрували власну європейську ідентичність. Проте в моменти суспільних криз на поверхню

завжди підіймався базовий цивілізаційний прошарок суб'єктів, що в решті-решт і утворювали нові правлячі еліти. Саме такі еліти ставали найбільш небезпечними для сусідів і світу, бо уособлювали військову агресію, притаманну Орді. Так само і в українському соціумі, у т.ч. в українському етносі, завжди були прошарки, віддані Москві та ординській ментальності. Зіткнення цивілізацій не може бути чітко позначене на карті, враховуючи змішаний склад прикордонних областей, особистісний вибір, який включає як раціональну складову, так і неясну та каламутну область індивідуального та соціального несвідомого. Проте війна і державні кордони є тим моментом істини, коли теоретичні дискусії поступаються місцем суворій реальності, і встановлюються вже не ментальні, а фізичні межі.

Література:

1. Конфліктологія : навч. посіб. / [Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін.] – Х. : Право, 2012. — 128 с.
2. Пірен М. І. Конфліктологія: підручник / М. Пірен. – К.: МАУП, 2003. — 360 с.
3. Альтернативні підходи до розв'язання конфліктів: теорія і практика застосування / [уклад. Н. Гайдук, І. Снґюта, О. Бік, Х. Терещенко]. – Львів: ПАІС, 2007. – 296 с.
4. Порфімович О. Л. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Конфліктологія» для студентів спеціальності «Журналістика». / О. Порфімович. – К.: СПД Цимбаленко Є. С., 2008. – с.95.
5. Цюрупа М.В. Основи конфліктології та теорії переговорів: навчальний посібник / М. Цюрупа. – К.: Кондор, 2004. – 172 с.
6. Семиволос І. Передмова // Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні / Семиволос І. : зб. аналіт. матеріалів / упорядники Н. Зубар, О. Мірошніченко. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2015. – С.5-8.
7. Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога : моногр. / І. П. Рущенко. – Х. : ФОП Павленко О.Г., 2015. – 268 с.
8. Рущенко І. П. Трансформація соціально-політичних уявлень та осі конфліктів в зоні АТО / І. П. Рущенко, І. М. Дубровський // Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. Зб. аналіт. Матер. / упорядники Н. Зубар, О. Мірошніченко. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2015. – С.136-167.
9. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт / Р. Дарендорф // Человек и общество : хрестоматия / [под ред. С. А. Макеева]. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. – 272 с.
10. Дугин А. Г. Теория многополярного мира / А. Дугин. – М.: Евразийское движение, 2013. — 532 с.
11. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603.
12. Тойнбі А. Дослідження історії. Скорочена версія томів I-VI Д.Ч. Сомервелла / А. Тойнбі ; [пер. з англ]. – К.: Основи, 1995. – Т.1. – 614 с.